

Шифр
"Visegrad Competitiveness"

**МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН
ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК.....	
	5
1.1. Теоретичні основи аналізу конкурентоспроможності	5
1.2. Підходи моделювання конкурентоспроможності країн ЦСЄ.....	7
 РОЗДІЛ 2 КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	
	9
2.1. Порівняльний аналіз платіжних балансів країн Вишеградської групи.....	9
2.2. Аналіз конкурентоспроможності країн Вишеградської групи.....	21
2.3. Регресійна модель факторів торгівлі країн Вишеградської групи.....	23
 РОЗДІЛ 3 КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН ЦСЄ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	
	26
ВИСНОВКИ	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34
ДОДАТКИ.....	38

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Вишеградська група (також відома як "Вишеградська четвірка" або просто "V4") відображає зусилля країн Центральноєвропейського регіону співпрацювати в ряді галузей, що становлять спільний інтерес у рамках загальноєвропейської інтеграції. Чехія, Угорщина, Польща та Словаччина сприймають свою співпрацю як виклик, а їх успіх є найкращим доказом здатності інтегруватися і в такі структури, як Європейський Союз. V4 прагне заохотити оптимальне співробітництво з усіма країнами, зокрема з сусідами, її кінцевий інтерес - демократичний розвиток у всіх частинах Європи.

Сучасна структура економіки країн ЦСЄ, зокрема Вишеградської групи, а також їх географічна спрямованість багато в чому є результатом соціально-економічних перевтілень, які відбулися в їх національному господарстві за останні 25 років, особливо, після вступу країн в Європейський Союз. Якщо одразу після вступу, країни ЦСЄ-8, зокрема Вишеградська група, послабили свої позиції, то трохи пізніше спостерігається економічний розвиток. З цим важко сперечатися, адже гармонізація вітчизняного законодавства відповідно до норм ЄС, приплив капіталу з ЄС у формі коштів зі структурних фондів, ПІІ, грошових трансфертів від заробітчан, сприяли економічному зростанню.

Ступінь вивчення проблеми. Вказана проблема є об'єктом вивчення широкого кола зарубіжних вчених-економістів, зокрема: Д. Рікардо, М. Портер, П. Кругман, Я. Рейлян, М. Хінрікус, А. Іванов, Ендрю М. Уорнер, Г. Харламова, Едмунд Р. Томпсон, Сушміт Нат, А. Моди, С. Аллард, К. Кузьмська та Б. Берут, Р. Корез-Віде, А. Роман, П. Вішневський. В наукових працях вищезазначених дослідників проаналізовані, вивчені та систематизовані фактори, котрі впливають на конкурентоспроможність. На підставі вивчених даних надано рекомендації щодо поліпшення рівня конкурентоспроможності в Україні.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є вивчення та дослідження факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності країн ЦСЄ, зокрема країн Вишеградської групи, а також шляхи поліпшення рівня конкурентоспроможності в Україні на прикладі країн Вишеградської групи.

Відповідно до визначеної мети в роботі поставлені і вирішені наступні завдання: розглянуто роль конкурентоспроможності в соціально-економічному розвитку країни, проаналізовано показник конкурентоспроможності та торговий баланс. Також були змодельовані фактори розвитку припливу ПІІ в країнах, шляхи використання в Україні досвіду країн Вишеградської групи та зовнішньоекономічна діяльність між ними.

Об'єктом дослідження є сучасні тенденції конкурентоспроможності та торгівлі Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини.

Предметом дослідження є соціально-економічні показники, що впливають на рівень конкурентоспроможності Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. У роботі застосовано широкий інструментарій загальних методів наукового дослідження, а саме, методи порівняння, аналіз синтезу, статистичний і регресійний аналіз.

Основні результати дослідження були представлені на трьох наукових конференціях, а саме, на дев'ятій міжнародній науково-практичній конференції «Добробут націй в умовах глобальної нестабільності» – 15 квітня 2019 року [32], на сімдесят п'ятій звітній науковій конференції присвяченій 154 річниці Одеського національного університету імені І.І.Мечникова (німецькою мовою) – 24-26 квітня 2019 року, на науково-практичній конференції «Інтеграційні процеси в сучасній європейській і світовій політиці» – 8 травня 2019 року [33]. Була опублікована стаття у науково-практичному журналі “Причорноморські економічні студії” – червень 2019 року [34].

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ АНАЛІЗУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

1.1. Теоретичні основи аналізу конкурентоспроможності

Пояснення міжнародної конкурентоспроможності економістами відбувалося ще за багато років до теорії порівняльних переваг і ціноутворення факторів, висловленої Рікардо і Хекшером-Оліном. М. Портер (1985) дає відповідь на питання досягнення переваги прямими конкурентами, виділяючи три ключові загальні стратегії: лідерство за витратами, індивідуалізація і фокусування, а Кругман (1995) розглядає конкурентоспроможність як еквівалент продуктивності. У літературі немає унітарного підходу до концепції національної конкурентоспроможності. Протягом останніх років конкурентоспроможність заслуговувала на увагу дослідників, які намагаються пояснити економічний успіх різних країн.

У роботі “Ключові питання визначення та аналізу конкурентоспроможності країни”, авторами якої є Рейльян та інші (2000) розглядаються шляхи визначення конкурентоспроможності в більш широкому та вузькому контексті з точки зору порівняння або протистояння різних суб'єктів господарювання [1].

Едмунд Р. Томпсон у роботі “Національна конкурентоспроможність: питання про умови витрат або інституційні обставини?” (2004) вважає, що питання національної конкурентоспроможності є важливим питанням як для менеджерів, так і для державних політиків [2]. На думку автора, поняття національної конкурентоспроможності є суперечливим і має як вузьку, лаконічну концепцію, яка стосується в першу чергу умов витрат, визначених курсом обміну, і більш широку та туманну концепцію, що включає інституційні та системні обставини економіки, такі як правові, державні та інші чинники, що формують ширше бізнес-середовище країн.

Сушміт Нат у роботі “Політика конкуренції та її вплив на інновації та конкурентоспроможність” (2005) вважає, що перехід світового економічного форуму до створення Індексу зростання та конкурентоспроможності сприяє обміну передовими та унікальними ідеями між політиками та глобальними представниками промисловості та капіталу, щоб сприяти підвищенню конкурентоспроможності [3].

Автори Айгінгер (2006), Онсель (2008), Као (2008) визначають конкурентоспроможність як здатність створювати добробут, відносну здатність нації створювати та підтримувати середовище, в якому підприємства можуть конкурувати так, щоб рівень добробуту можна було покращити. Автори також припускають, що кожна комплексна оцінка конкурентоспроможності повинна, з одного боку, містити оцінку результатів та оцінку процесу, а з іншого - порівнювати з іншими країнами подібного економічного розвитку [4, 5, 6].

Головним міжнародним дослідженням у сфері конкурентоспроможності є звіти "Глобальна конкурентоспроможність" (Global Competitiveness Report), що публікуються щорічно Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ). Існують певні методології визначення та вимірювання конкурентоспроможності, які використовуються експертами ВЕФ. За їхнім визначенням, конкурентоспроможність - це сукупність інститутів, політик і факторів, що визначають рівень ефективності / продуктивності в країні.

Глобальний рейтинг конкурентоспроможності, що формується експертами ВЕФ за допомогою ранжирування країн за глобальним індексом конкурентоспроможності (GCI), є ключовим висновком кожного звіту "Глобальна конкурентоспроможність". В рамках дослідження враховується комплекс чинників, розділених на 12 основних сфер.

Для того, щоб нормалізувати дані, зібрані для кожного індикатора у всіх країнах, необхідно присвоїти оцінку за допомогою шкали, наприклад, системи від 1 до 10, де 10 є найкращою, а 1 - найменшою. Далі необхідно додати оцінки, які країна отримує в кожному індикаторі, і поділити на кількість показників. Це забезпечить середню оцінку за всіма показниками, що є еквівалентом індексу

конкурентоспроможності країни. Країни з найвищими показниками з'являються у верхній частині таблиці [8].

1.2. Підходи моделювання конкурентоспроможності країн ЦСЄ

Ашока Моді та інші у роботі “Динаміка якості продукції та міжнародної конкурентоспроможності” (2007) відобразили досягнення ЦСЄ-8 за десять років до вступу до ЄС у міжнародному контексті та визначили фактори, що визначають міжнародну конкурентоспроможність [9]. Незважаючи на підвищення курсу валюти, ці країни досягли десятиліття значного зростання експорту, значно розширивши свою частку на світовому ринку. Автори також показали, що країни до вступу в ЄС підвищили якість продукції та технологічну інтенсивність експорту, і що ці зміни, які пов'язані зі структурною трансформацією, також були пов'язані зі збільшенням частки ринку. Аналіз, який було використано у роботі, свідчить про те, що при торгівлі на міжнародних ринках країни отримали вигоду від більш високої якості продукції. Проте, хоча досягнута структурна трансформація була цінною у підвищенні частки ринку, легкий виграш від цього процесу може закінчитися.

У своїй праці “Конкурентоспроможність у Центральній Європі: що сталося після вступу в ЄС?” Селін Аллард (2009) відзначив, що після вступу до ЄС торгівельні потоки в Центрально-Східній Європі демонстрували сильну динаміку [10]. Протягом періоду, що призвів до нинішніх глобальних потрясінь, регіон також зазнав постійного підвищення курсу обміну та швидкого припливу ПІІ, що ймовірно вплинуло на конкурентоспроможність цих країн.

За останні два десятиліття частка експорту товарів у країнах ЦСЄ у світовому експорті зросла більш ніж удвічі, що зміцнило їх конкурентоспроможність, незважаючи на значне подорожчання їх реальних ефективних обмінних курсів. Це розширення торгівлі пов'язано з включенням країн ЦСЄ в європейські і глобальні виробничо-збутові ланцюжки, що

обумовлено двома факторами: їх конкурентоспроможністю ціни / вартості (відносно низькими витратами на робочу силу) і близькістю з найбільшими європейськими ринками. Каміла Кузьємська та Беата Берут (2016) за допомогою регресій встановили, які фактори впливають на показники експорту даних країн. Було визначено, що технологічні фактори, зокрема інноваційні продукти (патентні заявки), мали найбільш значний позитивний вплив на показники експорту [11].

Романа Корез-Віде у роботі “Конкурентоспроможність, підприємництво та економічне зростання” (2016) досліджував конкурентоспроможність країн та підприємництво як рушійні сили економічного зростання [12]. Дослідження було проведено на вибірці країн-членів Європейського Союзу (ЄС) у Центральній та Східній Європі (ЦСЄ). Проведений аналіз показав, що темпи економічного зростання, виміряні за темпами росту ВВП на душу населення, та глобальна конкурентоспроможність країни, виміряна за темпами росту глобального індексу конкурентоспроможності Світового економічного форуму (WEF), позитивно пов'язані один з одним. Порівняльний аналіз також показав, що країни-члени ЄС ЦСЄ, що орієнтовані на ефективність і певні перехідні процеси, досягли найбільшого прогресу на різних рівнях конкурентоспроможності, що відображається на їх економічному зростанні. Тільки у двох інноваційних країнах-членах ЄС ЦСЄ було виявлено протилежне. Також було виявлено, що підприємницька діяльність підтримує економічне зростання лише як частину сприятливого більш ширшого бізнес-середовища.

Кажучи про конкурентоспроможність фінансового ринку, необхідно взяти до уваги статтю Пьотра Вішнєвського “Конкурентоспроможність фінансових ринків Центральної та Східної Європи (ЦСЄ)” (2017) [13]. Автор відмічає, що, незважаючи на швидку експансію, успішну реструктуризацію та постійне зближення з розвиненими європейськими країнами, фінансові ринки Центральної та Східної Європи продовжують поступатися своїм більш досвідченим європейським аналогам.

РОЗДІЛ 2

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

2.1. Порівняльний аналіз платіжних балансів країн Вишеградської групи

Сучасна структура економіки країн ЦСЄ, зокрема Вишеградської групи, а також їх географічна спрямованість багато в чому є результатом соціально-економічних перевтілень, які відбулися в їх національному господарстві за останні 25 років, особливо, після вступу країн в Європейський Союз. Якщо одразу після вступу, країни ЦСЄ-8, зокрема Вишеградська група, послабили свої позиції, то трохи пізніше спостерігається економічний розвиток.

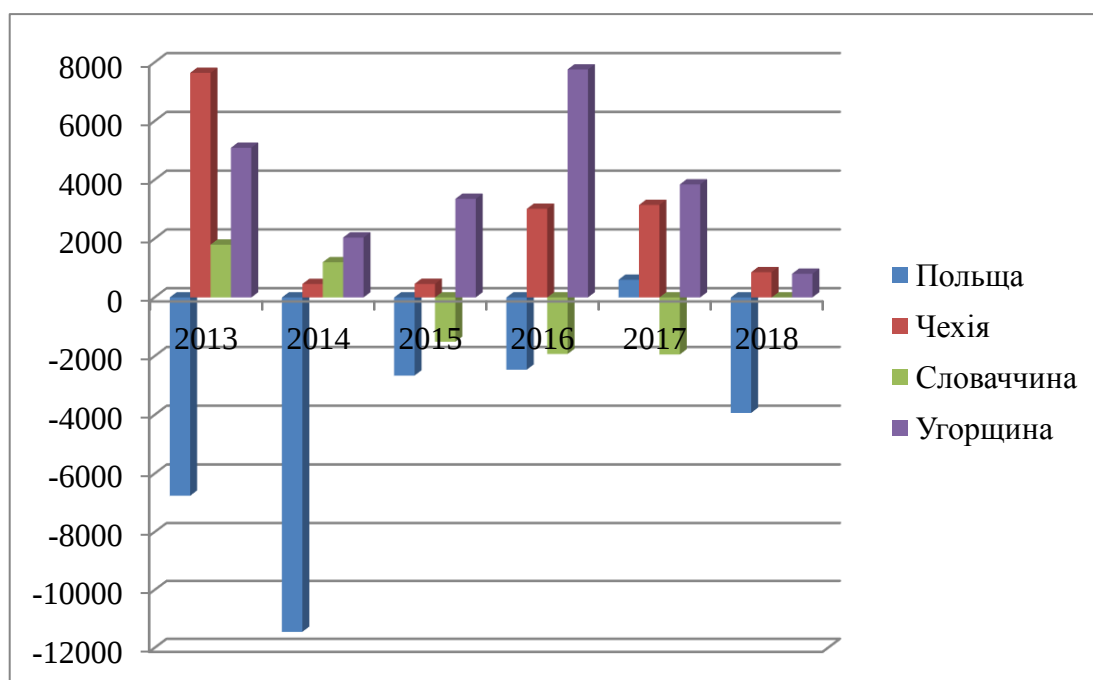

Рис. 2.1 Динаміка поточних рахунків платіжних балансів країн Вишеградської групи за 2014-2018 рр., млн дол. США [14].

Характерною особливістю сучасного торгового балансу Польщі став хронічний дефіцит. У 2014 році дефіцит поточного рахунку залишався відносно високим, склавши 1,4% ВВП (проти дефіциту 1,3% ВВП) [15].

Якщо у 2013 році ситуація була кращою через послаблення імпорту, то в 2014 – навпаки (Рис. 2.2). Зростання імпорту стримувалось зниженням цін на нього, частково обумовлене також зниженням цін на сировину. Ріст експорту залишався помірним, що було пов'язано з погіршенням економічних умов в Росії та рецесією в Україні. Але навіть за цей період Польщі все ж таки вдалося ліквідувати негативне сальдо в торгівлі з країнами ЄС. За даними Головного управління статистики Польщі, в 2015 році темпи зростання експорту - в перерахунку на польські злоті і євро - істотно перевищили темпи зростання імпорту, і в торговому балансі країни вперше з 1990 року виникло позитивне сальдо і склало 2464 млн дол. США [14]. Зростання експорту було зумовлено помірним відновленням економіки в зоні євро, що спостерігалось більше двох років, та збереженням високої цінової конкурентоспроможності польської продукції на зовнішніх ринках. Слід відмітити також зниження світових цін на імпортовані енергоносії, що зумовило зниження долі мінеральної сировини в польському імпорті з 11,4% до 8,2% [16].

У 2016 році приріст експорту (1,7%) перевищив приріст імпорту (0,4%), у результаті чого сальдо балансу зросло на 32% (Рис. 2.2). Основними сегментами в експорті та імпорті залишаються машини та обладнання, хімічна промисловість, та металургійна продукція. Навіть не дивлячись на зниження вивезення продукції рослинництва, польський експорт продовольчих товарів і сільськогосподарської сировини також увійшов у топ і зайняв 3 місце. На внутрішньо-регіональну торгівлю Польщі приходилося 79,7% обсягу експорту і 60,9% обсягу імпорту [17]. Однак, у 2017 році знову спостерігається зменшення торгового балансу країни за рахунок збільшення імпорту хімічної промисловості і фармацевтики, металургійної продукції, а також мінеральної сировини. Однак це не завадило отримати позитивне значення сальдо поточного рахунку вперше за багато років (Рис. 2.1). У серпні 2018 року експорт товарів збільшився (на 7,9%), але у меншій мірі ніж імпорт (11,7%) [18]. Як наслідок, сальдо торгівлі товарами було від'ємним. Загалом така ситуація спостерігалася протягом усього 2018 року.

Основними торгівельними партнерами Польщі за період 2013-2018 рр. залишалися промислово розвинені країни, і, перш за все держави - члени Євросоюзу. В експорті Польщі на розвинені країни прийшлося в середньому 86,2% (в тому числі на ЄС - 79,7%), а в імпорті Польщі - 67,9% (ЄС - 60,9%). Країні й досі не вдається розширити ринки збуту польських товарів в Азії, Африці і Латинській Америці. Саме в торгівлі з цими країнами Польща має негативне сальдо товарообігу [16].

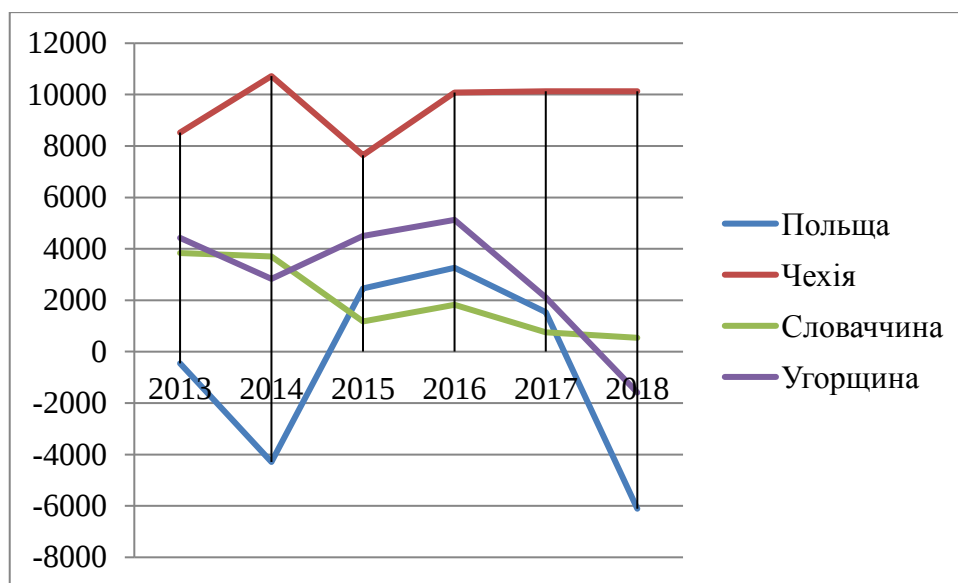

Рис. 2.2 Динаміка торгових балансів країн Вишеградської групи за 2013-2017 рр., млн дол. США [14].

Слід зазначити, що не завжди статистика зовнішньої торгівлі Чеської Республіки в доларовому обчисленні може відобразити реальну картину, так як курс чеської крони був штучно прив'язаний до європейської валюти. Далі послаблення європейської валюти по відношенню до американської прямим чином позначилося і на співвідношенні чеської валюти до долара США. Так, курс чеської крони по відношенню до долара США в 2015 році збільшився в порівнянні з минулим роком на 19%, що і пояснює зменшення торгового балансу в перерахунку на долари США. Також 2015 рік був дуже успішним для Чехії з точки зору розвитку зовнішньої торгівлі з країнами світу: при перерахунку в національну валюту і євро зростання товарообігу ЧР склав близько 9%.

Хоча експорт та імпорт коливаються протягом 2015-2018 рр., їх тенденція зростає (Табл. 2.1). Після девальвації чеської валюти очікувався об'ємний ефект експорту, а отже, і збільшення торгового балансу. Однак, виконується умова Маршалла-Лернера, за якою сума цінової еластичності попиту для експорту та імпорту більше, ніж один. Оскільки відбулося знецінення чеської валюти, ціни на імпортні товари зросли, як для фірм, так і для домогосподарств [19]. Отже, першим ефектом девальвації є ціновий, що погіршує торговий баланс у короткостроковому періоді (імпорт дорожчає). Другий ефект – зростання обсягів експортованих товарів, що спостерігається у 2016-2018 рр.

Таблиця 2.1

Основні показники торгового балансу Чеської Республіки у 2014-18 рр.,

млн. дол. США

	2014	2015	2016	2017	2018
Експорт	146 628,9	128 171,9	130 600,3	144 827,5	161 857,1
Імпорт	135 907,9	120 527,8	120 514,5	134 702,4	151 722,8
Торговий баланс	10 721,0	7 644,1	10 085,8	10 125,0	10 134,4

Джерело: складено автором на основі [14].

Структура зовнішньої торгівлі Чехії є збалансованою (Табл. 2.1). Традиційно основну частину займають «машини, устаткування і транспортні засоби» продукція з металів, залізо і сталь, текстиль та інше, «різні готові вироби». Загалом промисловість становить 35% в економіці країни. Чеська Республіка виробляє найбільшу кількість автомобілів на душу населення. Основні виробники – Skoda Auto, Peugeot-Citroen, Toyota і Hyundai. Інші великі компанії – ČEZ Škoda, Panasonic, Tatra, Arcelor Mittal, PPF, Pilsner Urquell, Aero та інші.

Від'ємний баланс спостерігається в імпорті мінерального палива, хімічних продуктів та продовольчих товарів. Однак, це компенсується значним перевершенням експорту над імпортом в таких категоріях, як «машини, устаткування і транспортні засоби» та «різні готові вироби».

Основними зовнішньоекономічними партнерами Чеської Республіки традиційно залишаються країни Євросоюзу, що несе значні ризики для експорту. Кризові явища та дисбаланси європейської економіки можуть позначитися негативним чином. Головним зовнішньоторговельним партнером країни є Німеччина [20]. Це пов'язано з тим, що багато національних промислових підприємств належать німецьким компаніям і є їх поставщиками. Далі йдуть Польща і Словаччина, за ними Італія, Франція, Великобританія, Австрія, Голландія, Угорщина, Іспанія, Бельгія та інші. Якщо казати про інший світ, то залишкову частину складають є Китай, США, Росія, Швейцарія та Туреччина. Також, Чехія зменшувала імпорт нафти з Росії, Азербайджану та Казахстану, збільшивши з Саудівської Аравії за цим показником.

Після значного падіння, спричиненого економічною кризою, обсяг зовнішньої торгівлі товарами Угорщини змінився. У 2013 році зовнішня торгівля знову почала зростати: обсяг експорту збільшився на 4,2%, а імпорту на 5%. У 2014 році середньорічний курс євро був найслабшим з часів введення євро [21]. Це могло стати причиною знецінення національної валюти, що і призвело до збільшення обсягів експорту та вартості імпорту у перерахунку на долари США (ріст обсягу експорту становив 5%, а імпорту – 7,1%).

У період 2015-2016 рр. спостерігалось збільшення торгового профіциту (експорт - 72,5%, імпорт – 84%). Саме це допомогло покращити загальне сальдо поточного рахунку платіжного балансу Угорщини. Також у 2016 році відбулося незначне збільшення експорту, імовірно, через корекцію випуску автомобільної промисловості, після слабкої діяльності. У 2016 році Угорщина стала 28-м найбільшим експортером у світі [23].

Через зростання цін на зовнішніх ринках у 2017 році збільшення обсягів зовнішньої торгівлі було нижчим, ніж зростання вартості, а отже, обсяг експорту та імпорту збільшився на 6,4% та 8,9% відповідно. Позитивне сальдо зовнішньоторговельного рахунку Угорщини в значній мірі породжувалося такою товарною групою, як машини та обладнання (припадає 56% загального експорту) [23]. З іншого боку, профіцит цієї товарної групи знизився через

стрімке зростання обсягів вітчизняних проектів та викликало зростання імпорту на 9%, що значно перевищує темпи зростання експорту. Тенденція була прямо протилежною у випадку товарної групи продуктів харчування, напоїв і тютюнових виробів, де було зафіксовано профіцит, в першу чергу внаслідок стрибка на 31% експорту зернових продуктів, значною мірою через продаж пшениці та кукурудзи. Загалом, позитивне сальдо поточного рахунку залишається значним, але знизилось до 3,1% ВВП у 2017 році через імпорт та прибуток іноземних інвесторів. Вже у наступному 2018 році, вперше за довгий період, сальдо торгового балансу знаходилось у дефіциті.

У платіжному балансі Словаччини за 2015-2017 рр. результати поточного рахунку погіршились до дефіциту у розмірі 1939,4 млн дол. США. Цей результат був зумовлений, головним чином, збільшенням дефіциту балансу первинного доходу, та зменшенням сальдо торгового балансу внаслідок збільшення імпорту інвестиційних та споживчих товарів. Відношення дефіциту поточного рахунку до ВВП (у поточних цінах), таким чином, збільшилося на 0,6% в річному обчисленні, до 2,1% [24].

За підсумками останніх років можна зробити висновок, що, завдяки заходам, прийнятим Урядом СР щодо стимулювання зовнішньої торгівлі, її обсяги перевищили докризовий рівень і динамічно зростають. Однак, хоча темпи експорту та імпорту збільшуються, позитивне сальдо торгового балансу зменшується.

Складові зовнішньоторговельного обороту Словаччини були в основному збалансовані і адаптовані до умов членства в ЄС. Як і в попередньому періоді, автомобільна промисловість мала позитивний вплив на загальне зростання експорту. Інші галузі, що також суттєво підтримали зростання експорту, були такі: обробка металу; постачання газу та електроенергії. Більшу частину експортних поставок забезпечували крупні компанії Electronics Slovakia, Volkswagen Slovakia, PCA Slovakia і KIA Slovakia та інші.

Основний обсяг зовнішньої торгівлі Словаччини припадав на країни ЄС, частка яких в словацькому експорті становила 85,4%, в імпорті - 66,9%.

Найважливішим показником торгівлі Словаччини в рамках ЄС є зростаюче позитивне сальдо майже з усіма членами ЄС. Найбільше від'ємне сальдо було досягнуто з Китаєм, Республікою Кореєю та Росією.

У Польщі та Угорщині позитивне значення балансу послуг зростало протягом 2013-2018 рр. та мало вагомий внесок. У Польщі з кожним роком позитивне значення балансу стабільно зростало приблизно на 14%, лише у 2014 році спостерігалось невелике збільшення, лише на 0,5%. Сектор послуг Угорщини становить велику частину бюджету, і його роль в економіці неухильно зростає. Розташування в самому серці Центральної Європи, стратегічне положення відіграє значну роль у зростанні сектору послуг країни. Стаття послуги займає незначне місце в поточних рахунках платіжних балансів Чехії та Словаччини. У порівнянні з Польщею, баланс послуг Чеської Республіки має показники приблизно в 3,5 рази менші. Однак, сальдо у розглянутий період може похвалитися стабільним профіцитом та незначними коливаннями. Баланс послуг Словацької Республіки має найнижчі показники профіциту серед країн Вишеградської групи. За період 2014-2015 рр. цей показник зафіксував зниження, що було зумовлено падінням в основних категоріях. Зокрема, Чехія та Словаччина також мають недостатньо розвинену транспортну інфраструктуру в порівнянні з іншими країнами-членами ЄС.

До основних статей експорту послуг відносяться: туризм; транспортні послуги; інші ділові послуги; телекомунікаційні; комп'ютерні та інформаційні послуги; фінансові послуги. Високі технології та ІТ-сектор ростуть за допомогою таких інвесторів, як Google, Toshiba, Dell, GE, LG і Sharp. В імпорті лише транспортні та інші ділові послуги міняються місцями [25]. Географічна структура залишалася також стабільною: більшу частину традиційно займають країни-члени ЄС.

Основу національних господарств Вишеградської групи становлять малі та середні підприємства, інвестиційна активність яких нижча за європейські та іноземні компанії. Цей факт обмежує можливості розвитку вітчизняного сектора, оскільки погіршує перспективи країн-членів в отриманні доходів від

інвестицій. Спостерігаються високі доходи прямих іноземних інвесторів у Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині, та високі доходи нерезидентів від портфельних та інших інвестицій. У 2014-2018 рр. негативний баланс первинних доходів Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини отриманий переважно з негативного сальдо інвестицій, був зумовлений також високим доходом прямих іноземних інвесторів внаслідок доброго фінансового стану іноземних компаній, що працюють у країні, та високим доходом нерезидентів від портфельних інвестицій (Табл. 2.2). Це, головним чином, впливало на негативну динаміку поточних рахунків платіжних балансів країн.

Таблиця 2.2

Баланс первинних доходів країн Вишеградської групи у 2014-2018 рр.,
млн. дол. США

	Первинні доходи				
	2014	2015	2016	2017	2018
Польща	-18649	-16284	-19645	-21112	-22330
Чехія	-12626	-10361,8	-10358	-11424	-12956
Словаччина	-989,2	-1518,7	-2761	-2555	-
Угорщина	-5907	-5405,7	-3078	-5488,9	-5952

Джерело: складено автором на основі [14].

Вторинні доходи за розглянутий період мали невеликий дефіцит, що є позитивною характеристикою для країни (Табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Баланс вторинних доходів країн Вишеградської групи у 2014-2018 рр.,
млн. дол. США

	Вторинні доходи				
	2014	2015	2016	2017	2018
Польща	-550	-950	-1534	-129	-1689
Чехія	-353,2	5,7	-1116,7	-2021,3	-1890,8
Словаччина	-1754,7	-1366,5	-1511,9	-1435,1	-
Угорщина	-1019	-1213,1	-1765,6	-546,5	-669,4

Джерело: складено автором на основі [14].

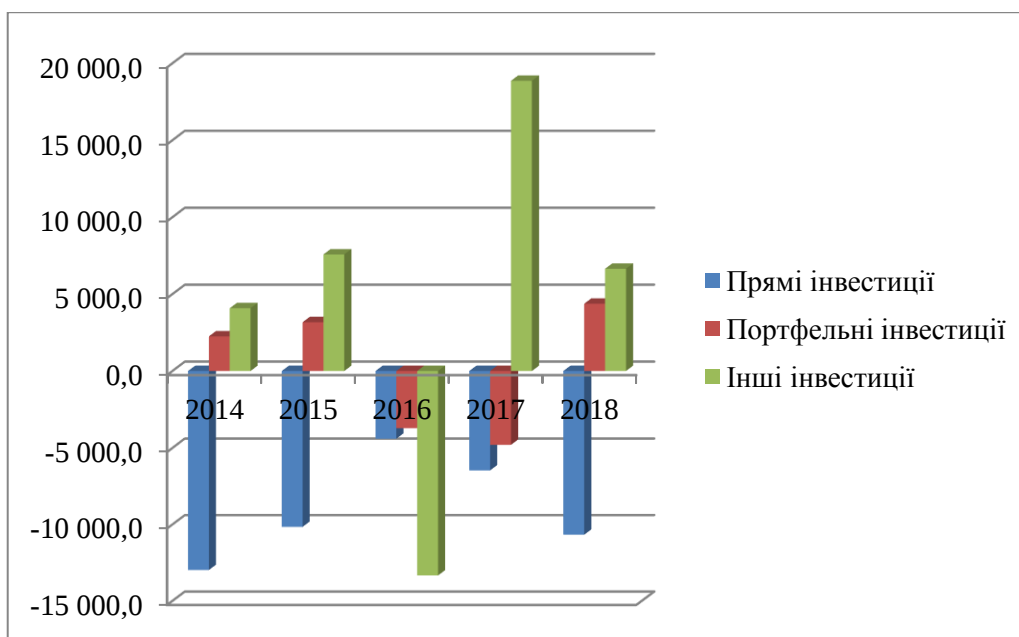

Рис. 2.3 Динаміка сальдо інвестицій Польщі за 2014-2018 рр., млн дол. США [15].

Протягом 2013-2016 рр. баланс фінансового рахунку країни був від'ємним, що пояснюється припливом ПІ до країни. Хоча сальдо портфельних та інших інвестицій знаходилося у профіциті. У 2016 році, не дивлячись на те, що обсяги прямих інвестицій за кордон збільшилися майже в 3 рази, обсяги портфельних та інших інвестицій до країни збільшилися у більшій мірі, що є причиною рекордного дефіциту фінансового рахунку – 21260 млн дол. США. У 2017 році сальдо фінансового рахунку мало позитивне значення, що відбулося за рахунок стрімкого збільшення обсягів інших інвестицій за кордон, а також зменшення припливу ПІ. Не дивлячись на це, Польща є лідером серед країн Центрально-Східної Європи за обсягами припливу ПІ, що не дивно: польська економіка - найбільша економіка регіону. Однак в розрахунку обсягу ПІ на душу населення Польща поступається багатьом своїм сусідам. У 2018 році знов спостерігалось від'ємне сальдо фінансового рахунку, що відбулося за рахунок зменшення обсягів прямих інвестицій з Польщі та збільшення обсягів інвестицій до країни. Портфельні та інші інвестиції мали позитивне сальдо.

Найбільше ПІ було накопичено в сфері послуг (перш за все фінансові послуги та торгівля), а також в галузях обробної промисловості. Найбільші

компанії зі сфери інформаційних технологій та телекомунікацій, автомобілебудування, електромашинобудування в Польщі належать іноземному капіталу. У географічному значенні в накопичених в Польщі ПІІ різко переважають країни Євросоюзу (близько 90% ПІІ). Головними країнами-інвесторами є Нідерланди, Німеччина, Люксембург, Франція.

Економіки Чехії та Словаччини також характеризується великим припливом ПІІ, що пояснює збільшення негативного значення фінансового рахунку з кожним роком. У Чехії у 2017 році також було залучено рекордний обсяг інвестицій за статтею “інші інвестиції” – 31501 млн дол. США. У 2018 році до Чехії та Словаччини було залучено прямі іноземні інвестиції у розмірі 8493,6 млн дол. США та 5921,6 млн дол. США відповідно. Найбільша кількість іноземних інвестицій в економіку Чехії було зареєстровано з Німеччини, Австрії, США та Китаю. Щодо Словаччини, то країна має позитивне сальдо портфельних інвестицій, зумовлений продажем словацьких боргових цінних паперів нерезидентам [24]. Однак, обсяги прямих та інших інвестицій, залучених до Словаччини, з кожним роком збільшувалися і, як наслідок, відбулося збільшення дефіциту по даними статтям фінансового рахунку.

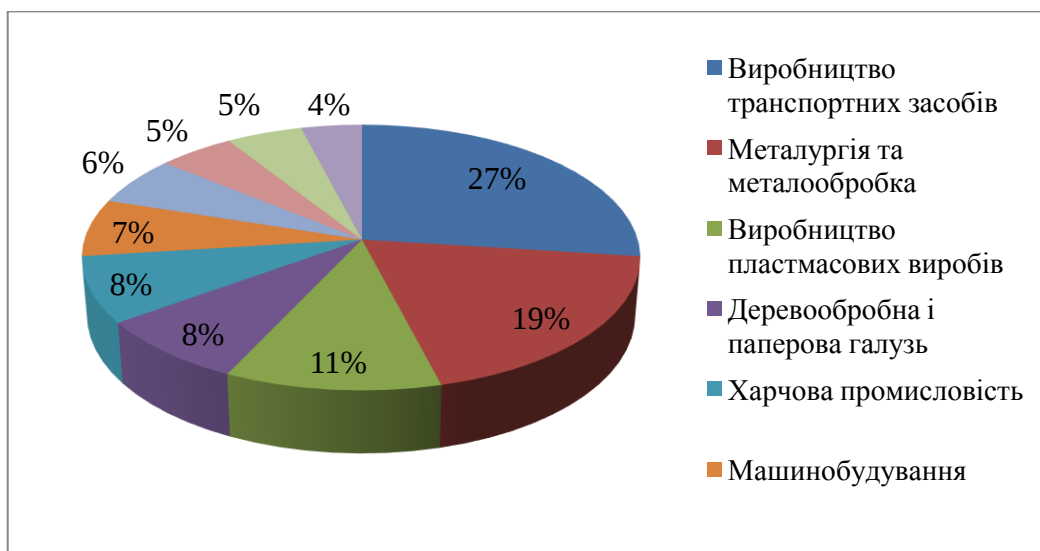

Рис. 2.4 Показники залучених інвестицій в Чеську Республіку за галузевою структурою у 2017 році, % [25].

У 2013-16 рр. зарубіжні інвестиції становили 20-26% всіх капіталовкладень в Угорщині, а в 2017 р - тільки 10,6%. Не дивлячись на

приплив ПП, фінансовий рахунок знаходиться в профіциті через переважання кредиту та від'ємний дебет портфельних та інших інвестицій. Валові притоки ПП становили 4,6% ВВП, порівняно з 2,8% у 2016 році [26]. У 2018 році фінансовий рахунок Угорщини вперше за довгий час мав від'ємне значення, що відбулося за рахунок появи від'ємного значення сальдо портфельний інвестицій, а також збільшення у 2 рази від'ємного значення сальдо прямих інвестицій. В цілому підприємства з іноземною участю забезпечують близько 49% валового доходу Угорщини, а також 78% експорту (в рамках цього, на компанії з 75-100% іноземною участю припадає 2/3 експорту).

Таблиця 2.4

Динаміка сальдо інвестицій Угорщини за 2014-2017 рр., млн дол. США

	2014	2015	2016	2017	2018
Прямі інвестиції	-3 645,5	-2 726,4	-2 817,5	-2 183,0	-4965,9
Портфельні інвестиції	4 055,1	6 270,3	5 376,8	4 187,1	-165,2
Інші інвестиції	3 573,0	10 055,4	8 608,2	1 972,8	1989,8

Джерело: складено автором на основі [14].

Отже, основними сегментами в експорті та імпорті товарів країн Вишеградської групи залишаються машини та обладнання, хімічна промисловість, металургійна продукція, продовольчі товари та сільськогосподарська сировина. Основними зовнішньоекономічними партнерами традиційно залишаються країни Євросоюзу, що несе значні ризики для експорту. Кризові явища та дисбаланси європейської економіки можуть позначитися негативним чином. Для Польщі 2017 рік - це п'ятий рік поспіль, коли в країні було зареєстровано профіцит у торгівлі товарами та послугами в цілому. Це також був третій рік поспіль, в якому Польща зафіксувала надлишок у торгівлі товарами. У серпні 2018 року експорт товарів збільшився (на 7,9%), але у меншій мірі ніж імпорт (11,7%) [18]. Як наслідок, сальдо торгівлі товарами було від'ємним. Загалом така ситуація спостерігалася протягом усього 2018 року. Що стосується Чехії, то у даній країні відбулася девальвація

національної валюти, що погіршило торговий баланс у короткостроковому періоді, а потім збільшило зростання обсягів експортованих товарів у 2016-2018 рр. Угорщина збільшила експорт через продовольчих товарів, а також, імовірно, через корекцію випуску автомобільної промисловості, після слабкої діяльності. Це допомогло країні збільшити торговий профіцит у 2015-2016 рр., однак у наступному році відбулося зменшення за даним показником. У торговому балансі Словаччини за 2015-2018 рр. результати поточного рахунку погіршились внаслідок збільшення імпорту інвестиційних та споживчих товарів. Відношення дефіциту поточного рахунку до ВВП (у поточних цінах), таким чином, збільшилося та склало 2,1%.

За підсумками останніх років зробити висновок, що, завдяки заходам країн Вишеградської групи, прийнятим щодо стимулювання зовнішньої торгівлі, її обсяги перевищили докризовий рівень і динамічно зростають.

У Польщі та Угорщині послуги займають вагоме значення та обсяг експорту послуг зростає з кожним роком. Однак Чехія та Словаччина також мають недостатньо розвинену транспортну інфраструктуру в порівнянні з іншими країнами-членами ЄС. До основних статей експорту послуг відносяться: туризм; транспортні послуги; інші ділові послуги; телекомунікаційні; комп'ютерні та інформаційні послуги; фінансові послуги.

Основу національних господарств Вишеградської групи становлять малі та середні підприємства, інвестиційна активність яких нижча за європейські та іноземні компанії. Цей факт обмежує можливості розвитку вітчизняного сектора, оскільки погіршує перспективи країн-членів в отриманні доходів від інвестицій. Спостерігаються високі доходи прямих іноземних інвесторів у Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині, та високі доходи нерезидентів від портфельних та інших інвестицій, результатом чого є негативний баланс первинних доходів. Вторинні доходи за розглянутий період мали невеликий дефіцит, що є позитивною характеристикою для країни.

Структура інвестицій країн Вишеградської групи є досить цікавою та характеризується великим припливом ПІІ. Польща є лідером серед країн

Центрально-Східної Європи за обсягами припливу ПІІ, що не дивно: польська економіка - найбільша економіка регіону. Однак в розрахунку обсягу ПІІ на душу населення Польща поступається багатьом своїм сусідам. Серед чотирьох країн лише Угорщина має позитивне значення сальдо фінансового рахунку через переважання кредиту та від'ємний дебет портфельних та інших інвестицій. Однак у 2018 році фінансовий рахунок Угорщини вперше за довгий час мав від'ємне значення, що відбулося за рахунок появи від'ємного значення сальдо портфельних інвестицій, а також збільшення у 2 рази від'ємного значення сальдо прямих інвестицій.

2.2. Аналіз конкурентоспроможності країн Вишеградської групи

За Індексом Глобальної Конкурентоспроможності Чехія покращила власні результати на 0,05 у 2018 році, та залишилася на 31 місці, що є найкращим результатом серед країн Вишеградської групи (Додаток А). Найбільший бал серед усіх країн за рейтингом був досягнутий у сегментах, таких як макроекономіка, початкова освіта та кваліфікація, технічна готовність (включаючи доступність сучасних технологій, прямі іноземні інвестиції, передача нових технологій до національної економіки) або розвиток фінансового ринку. Найгірші результати були досягнуті у таких сегментах: ефективність ринку праці (гнучкість у визначенні заробітної плати, вплив оподаткування праці або регулювання найму та звільнення людей); інституційний та державний сектор, що є результатом обмеженої кількості початих реформ, високого рівня корупції та низької якості системи правосуддя та юрисдикції; складність бізнесу, оскільки чеські компанії орієнтуються на сфери з меншою доданою вартістю та нижчим рівнем використання кваліфікованого трудового капіталу або менш складними видами діяльності [28].

Таким чином, результат Чехії є найкращим з усіх країн Центральної Європи. Більшість показників свідчить про зростаючу тенденцію, а отже, підвищення конкурентоспроможності з часу вступу до ЄС.

У 2018 році Польща знаходилась на 39 позиції за Індексом Глобальної Конкурентоспроможності. Не дивлячись на те, що загальна оцінка збільшилася на 0,03, за рейтингом, країна спустилася на 3 пункти у порівнянні з минулим роком [27]. Це відбулося через зміни в інноваційних факторах, які мають значний вплив на позицію в головному рейтингу. Хоча обсяги інновацій збільшуються, вони все ще мають віддалені позиції у сфері. Також спостерігається все ще історично низька оцінка ринку праці, складності бізнесу та складності податкового регулювання. Також повідомляється про проблему високих податкових ставок (2-а позиція), а компанії звертають увагу на проблему нестабільності політики. Середній рівень оцінок спостерігається у: здоров'ї та початковій освіті, вищій освіті, незмінно високому ринковому потенціалі [29]. Серед позитивних змін слід відмітити систематичне вдосконалення інфраструктури.

У 2018 році Словаччина покращила свої позиції та зайняла 59 місце (2017 рік – 65 місце) [27]. Оцінка покращилася, головним чином, у таких розділах, як макроекономічне середовище та технологічна готовність, в яких вона належить до числа кращих у світі. Також кілька країн впали в рейтингу, що також допомогло поліпшити позицію країни (Колумбія, Грузія та Румунія). Найгірша оцінка була надана державним установам та інноваціям. Незважаючи на добру позицію в індексі конкурентоспроможності, Словаччина все ще має найгірший показник для ведення бізнесу серед країн-членів ЄС [30]. Найбільш проблематичними факторами для ведення бізнесу є корупція, податкові ставки та регулювання, а також неефективна державна бюрократія.

Угорщина посідає останнє місце серед країн Вишеградської групи за Індексом Глобальної Конкурентоспроможності. Однак країна покращила свої позиції і зайняла 60 місце (2017 рік – 69 місце), хоча сама оцінка збільшилася лише на 0,13. Покращення відбувається в основному за рахунок технічного

прогресу, у бізнес-секторі фінансові ринки були сприятливими, а середовище для бізнесу та інновацій покращилося. Недостатньо освічена робоча сила, корупція та ставки податків як три найбільш проблемні фактори в економіці Угорщини, крім низького доступу до фінансування та нестабільності політики. Країна також погано класифікувалася за такими категоріями, як незалежність судочинства, права власності, використання державних коштів та прозорість у формуванні політики.

В цілому, регіон ЦСЄ все ще відстає у більшості факторів конкурентоспроможності: інноваційний потенціал, складність бізнесу та якість інституційного середовища. У порівнянні іншими з країнами-членами ЄС-11 низька кількість наукових дослідників, недостатня громадська безпека, висока корупція, слабкий захист профспілок.

2.3. Регресійна модель факторів торгівлі країн Вишеградської групи

Для дослідження впливу на експорт Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини була побудована регресійна модель. Був обраний ряд показників, які, ймовірно, впливають на експорт товарів країн Вишеградської групи : імпорт товарів, прямі інвестиції до країни, валютний курс, інфляція та процентна ставка. У регресійній моделі було використано річні данні з 1999 по 2018 рр.

Отримана наступна модель з імовірною залежністю:

$$Exp = \alpha + \beta_1 * Imp + \beta_2 * FDI + \beta_3 * ExR + \beta_4 * Inf + \beta_5 * InR + \beta_6 * Gov,$$

Формула 2.1

Де Exp – експорт товарів, млн дол. США,

Imp – імпорт товарів, млн дол. США,

FDI – прямі інвестиції до країни, млн дол. США,

ExR – валютний курс, дол. США,

Inf – інфляція, %,

InR – процентна ставка, %,

Gov – державні витрати, млрд національної валюти.

Таблиця 2.6

Вплив показників на експорт товарів країн Вишеградської групи

	Польща	Чехія	Словаччина	Угорщина
Imp	-0,673	-0,924	-0,987	-0,939
	(0.00)***	(0.00)***	(0.00)***	(0.00)***
FDI	-	-	-0,05	-
			(0.00)***	
ExR	-	-	-	0,059
				(0,037)**
Inf	-	-	-	-
InR	-	-	-	0,143
				(0,008)***
Gov	0,333	0,078	0,038	0,205
	(0.00)***	(0,037)**	(0,008)***	(0,004)***
R2	0,993	0,999	0,999	0,997
F	1339,638	5014,071	5027,084	1141,169
N of obs	20	20	20	20

***, **, * представляють рівні значущості 1, 5 і 10% відповідно. У дужках наведені значення p

Джерело: складено автором.

На основі складених регресійних моделей можна зробити висновок, що найвпливовішим показником, який впливає на експорт всіх чотирьох країн, є імпорт товарів, а також має зворотну залежність (Таблиця 2.6). Наприклад, при збільшенні польського імпорту на 1 ст. відхилення експорт товарів зменшиться на 0,673 ст. відхилення. Також, стосовно Польщі, при збільшенні державних витрат на 1 ст. відхилення експорт товарів країни збільшиться на 0,333 ст. відхилення. Кажучи про Угорщину, при збільшенні державних витрат, процентної ставки та валютного курсу на 1 ст. відхилення експорт товарів країни збільшиться на 0,205 ст. відхилення, 0,143 ст. відхилення та 0,059 ст. відхилення відповідно. При збільшенні державних витрат на 1 ст. відхилення експорт товарів Чехії збільшиться на 0,078 ст. відхилення. Щодо Словаччини,

при збільшенні ПП до країни та державних витрат на 1 ст. відхилення експорт товарів зменшиться на 0,050 ст. відхилення та збільшиться на 0,038 ст. відхилення відповідно.

РОЗДІЛ 3

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН ЦСЄ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Перш за все, розвиток економік країн ЦСЄ в основному базується за рахунок зовнішнього фінансування. Прямі іноземні інвестиції мають важливу роль у поліпшенні та структурному відновленні країн ЦСЄ. Протягом докризового періоду країни ЦСЄ, зокрема Вишеградська група, яка була організована саме для подальшого вступу в ЄС, приваблювали значні припливи капіталу, посилені приватизацією та очікуваннями вступу до ЄС. Країни ЦСЄ мають значні можливості для економічного зростання через ненасичені ринки та відповідний рівень бажаності ПІІ завдяки геополітичному значенню регіону.

Приплив ПІІ в країни ЦСЄ був ключовим компонентом першого етапу процесу приватизації протягом усього перехідного періоду. ПІІ збільшують економічний розвиток, рівень життя в країнах ЦСЄ та відсоток торгівлі ЄС. Оскільки прямі іноземні інвестиції стали найпоширенішим видом капіталу протягом перехідного періоду в Центральній та Східній Європі, уряди цих країн використовують офіційні стратегії для притоку ПІІ, що забезпечують відповідні стимули для іноземних корпорацій. Ліберальні торговельні схеми ЄС та національна мотиваційна політика ПІІ впливають на бізнес-середовище в країнах ЦСЄ.

Одним з найважливіших питань, які розглядаються потенційним інвестором на будь-якому ринку, є стабільність внутрішньої правової системи з точки зору захисту та забезпечення дотримання прав та правової бази, зокрема для іноземних інвестицій. Сьогодні українське законодавство залишається досить непослідовним, часто змінюється і слабо виконуючим. Результатом є невизначеність, яка ускладнює розуміння гравцями «правил гри» і збільшує ризики, пов'язані з веденням бізнесу в Україні, як результат – недовіра з боку інвесторів. На основі досвіду слід зазначити, що приплив ПІІ в країни ЦСЄ

стимулюється різними державними агентствами, які просувають ці країни в якості ідеальний місце для іноземних інвестицій. Також у Вишеградській групі існує низка програм підтримки та стимулів для інвестицій. Але все це було підкріплено також вступом країн до Європейського Союзу (2004 рік), коли почалася новітня історія економічного розвитку країн Вишеградської групи.

Стосовно досвіду країн ЦСЄ, зокрема Вишеградської групи, слід також відзначити сектор сільського господарства. Після вступу цих країн до ЄС сільськогосподарський комплекс став галуззю, у якій очікувався найбільш помітний позитивний ефект від інтеграції. Цей процес мав значний вплив на обсяги виробництва, ціни та доходи, сформував сучасну структуру та обсяги міжнародної торгівлі країн Вишеградської групи сільськогосподарськими товарами. Існуючий рівень розвитку сільського господарства в Україні недостатній, так як більше половини підприємств цієї сфери є нерентабельними, а частка інноваційної продукції в загальному обсязі продовольчих товарів дуже мала. Тут також постає питання щодо залучення ПІІ в Україну як досвід країн V4. Обсяг іноземних інвестицій в аграрну економіку України явно не відповідає його потребам і практично не сприяє вирішенню проблем на шляху підготовки України до європейської інтеграції. Сприятливе інвестиційне середовище дозволить вдосконалити процес залучення ПІІ, збільшити виробництво і впровадить інновації в різні галузі.

Держави V4 підтримують приватне землеробство і територіальні колективні форми управління. Наприклад, середній розмір ферм Чехії у сільській місцевості більший, ніж у ЄС-28 в цілому. Україні необхідні активізація ринку землі, а також консолідація сільського господарства, зміцнення ринку виробничих ресурсів, прискорення техніко-технологічного розвитку, створення нових норм і стандартів. Одним із найважливіших значень має посилення ролі приватного сектора в бізнес-середовищі аграрного бізнесу [31].

Отже, розвиток економік країн ЦСЄ в основному базується за рахунок зовнішнього фінансування. Прямі іноземні інвестиції мають важливу роль у

поліпшенні та структурному відновленні країн ЦСЄ. Сьогодні українське законодавство залишається досить непослідовним, часто змінюється і слабо виконуючим, як результат – недовіра збоку інвесторів. На основі досвіду слід зазначити, що приплив ПІІ в країни ЦСЄ стимулюється різними державними агентствами, які просувають ці країни в якості ідеальний місць для іноземних інвестицій. Також у Вишеградській групі існує низка програм підтримки та стимулів для інвестицій. Але все це було підкріплено також вступом країн до Європейського Союзу. Слід також відзначити сектор сільського господарства. Існуючий рівень розвитку сільського господарства в Україні недостатній, через що також постає питання щодо залучення ПІІ в Україну як досвід країн V4. Україні необхідні активізація ринку землі, а також консолідація сільського господарства, зміцнення ринку виробничих ресурсів, прискорення техніко-технологічного розвитку, створення нових норм і стандартів. Одним із найважливіших значень має посилення ролі приватного сектора в бізнес-середовищі аграрного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Пояснення міжнародної конкурентоспроможності економістами відбувалося ще за багато років до теорій Рікардо, Хекшера-Оліна, а також Портера. Протягом останніх років конкурентоспроможність заслуговувала на увагу дослідників, які намагаються пояснити економічний успіх різних країн. Сучасні автори визначають конкурентоспроможність як здатність нації створювати та підтримувати добробут, а також середовище, в якому підприємства можуть конкурувати так, щоб рівень добробуту можна було покращити. Також більшість авторів вважають, що поняття національної конкурентоспроможності стосується в першу чергу економічних чинників (наприклад, умов витрат, визначених курсом обміну). Однак, також підтримують концепцію, що включає інституційні та системні обставини економіки, такі як правові, державні та інші чинники, що формують ширше бізнес-середовище країн.

Країни ЦСЄ до ступу в ЄС при торгівлі на міжнародних ринках країни отримали вигоду від більш високої якості продукції. Одразу після вступу до ЄС торгівельні потоки в Центрально-Східній Європі демонстрували сильну динаміку. Регіон також зазнав швидкого припливу ПІІ, що ймовірно вплинуло на конкурентоспроможність цих країн. За останні два десятиліття частка експорту товарів у країнах ЦСЄ у світовому експорті зросла більш ніж удвічі, що зміцнило їх конкурентоспроможність, незважаючи на значне подорожчання їх реальних ефективних обмінних курсів. Деякі автори виділяють позитивний вплив технологічної конкурентоспроможності та інституційного середовища на частку експортного ринку країн. Було також визначено, що поліпшення нецінової конкурентоспроможності є ще більш важливим для регіону. Інші отримані результати показують, що ВВП, рівень інфляції, торгівля, продуктивність праці та вартість процедури запуску бізнесу є визначальними факторами для конкурентоспроможності країн ЦСЄ, економіка яких

направлена на ефективність. Однак, існують важливі відмінності щодо економічних факторів впливу на конкурентоспроможність відповідно до стадії розвитку країни.

Основними сегментами в експорті та імпорті товарів країн Вишеградської групи залишаються машини та обладнання, хімічна промисловість, металургійна продукція, продовольчі товари та сільськогосподарська сировина. Основними зовнішньоекономічними партнерами традиційно залишаються країни Євросоюзу, що несе значні ризики для експорту. Кризові явища та дисбаланси європейської економіки можуть позначитися негативним чином. Для Польщі 2017 рік - це п'ятий рік поспіль, коли в країні було зареєстровано профіцит у торгівлі товарами та послугами в цілому. Це також був третій рік поспіль, в якому Польща зафіксувала надлишок у торгівлі товарами. Що стосується Чехії, то у даній країні відбулася девальвація національної валюти, що погіршило торговий баланс у короткостроковому періоді, а потім збільшило зростання обсягів експортованих товарів у 2016-2018 рр. Угорщина збільшила експорт через продовольчих товарів, а також, імовірно, через корекцію випуску автомобільної промисловості, після слабкої діяльності. Це допомогло країні збільшити торговий профіцит у 2015-2016 рр., однак у наступних роках відбулося зменшення за даним показником. У торговому балансі Словаччини за 2015-2018 рр. результати поточного рахунку погіршились внаслідок збільшення імпорту інвестиційних та споживчих товарів.

У Польщі та Угорщині послуги займають вагоме значення та обсяг експорту послуг зростає з кожним роком. Однак Чехія та Словаччина також мають недостатньо розвинену транспортну інфраструктуру в порівнянні з іншими країнами-членами ЄС.

Основу національних господарств Вишеградської групи становлять малі та середні підприємства, інвестиційна активність яких нижча за європейські та іноземні компанії. Спостерігаються високі доходи прямих іноземних інвесторів у Польщі, Чехії, Угорщині та Словаччині, та високі доходи нерезидентів від портфельних та інших інвестицій, результатом чого є негативний баланс

первинних доходів. Вторинні доходи за розглянутий період мали невеликий дефіцит.

Структура інвестицій країн Вишеградської групи є досить цікавою та характеризується великим припливом ПІІ. Польща є лідером серед країн Центрально-Східної Європи за обсягами припливу ПІІ, що не дивно: польська економіка - найбільша економіка регіону. Серед чотирьох країн лише Угорщина має позитивне значення сальдо фінансового рахунку через переважання активів та від'ємні зобов'язання портфельних та інших інвестицій. Однак у 2018 році фінансовий рахунок Угорщини вперше за довгий час мав від'ємне значення, що відбулося за рахунок появи від'ємного значення сальдо портфельний інвестицій, а також збільшення у 2 рази від'ємного значення сальдо прямих інвестицій.

Чехія має найкращий результат з усіх країн Центральної Європи за Індексом Глобальної Конкурентоспроможності, займаючи 31 місце. Найбільший бал серед усіх країн за рейтингом був досягнутий у сегментах, таких як макроекономіка, початкова освіта та кваліфікація, технічна готовність. Далі за Чехією йде Польща, яка займає 39 місце. Хоча обсяги інновацій збільшуються, вони все ще мають віддалені позиції у сфері. Словаччина та Угорщина посідають 59 місце та 60 місце відповідно. У Словаччині оцінка покращилася головним чином у розділах макроекономічного середовища та технологічної готовності, в яких вона належить до числа кращих у світі. Щодо Угорщини, покращення відбувається в основному за рахунок технічного прогресу. Також у бізнес-секторі фінансові ринки були сприятливими, а середовище для бізнесу та інновацій покращилося.

Серед чотирьох країн було виявлено найслабші сторони: ефективність ринку праці (гнучкість у визначенні заробітної плати, вплив оподаткування праці або регулювання найму та звільнення людей); інституційний та державний сектор, що є результатом обмеженої кількості початих реформ, високого рівня корупції та низької якості системи правосуддя та юрисдикції;

складності бізнесу; інновації. У порівнянні іншими з країнами-членами ЄС-11 спостерігається низька кількість наукових дослідників, недостатня громадська безпека, висока корупція, слабкий захист профспілок.

На основі складених регресійних моделей можна зробити висновок, що найвпливовішим показником, який впливає на експорт всіх чотирьох країн, є імпорт товарів, а також має зворотну залежність (Таблиця 2.6). Наприклад, при збільшенні польського імпорту на 1 ст. відхилення експорт товарів зменшиться на 0,673 ст. відхилення. Також, стосовно Польщі, при збільшенні державних витрат на 1 ст. відхилення експорт товарів країни збільшиться на 0,333 ст. відхилення. Кажучи про Угорщину, при збільшенні державних витрат, процентної ставки та валютного курсу на 1 ст. відхилення експорт товарів країни збільшиться на 0,205 ст. відхилення, 0,143 ст. відхилення та 0,059 ст. відхилення відповідно. При збільшенні державних витрат на 1 ст. відхилення експорт товарів Чехії збільшиться на 0,078 ст. відхилення. Щодо Словаччини, при збільшенні ПІІ до країни та державних витрат на 1 ст. відхилення експорт товарів зменшиться на 0,050 ст. відхилення та збільшиться на 0,038 ст. відхилення відповідно.

Розвиток економік країн ЦСЄ в основному базується за рахунок зовнішнього фінансування. Прямі іноземні інвестиції мають важливу роль у поліпшенні та структурному відновленні країн ЦСЄ. Сьогодні українське законодавство залишається досить непослідовним, часто змінюється і слабо виконуючим, як результат – недовіра з боку інвесторів. На основі досвіду слід зазначити, що приплив ПІІ в країни ЦСЄ стимулюється різними державними агентствами, які просувають ці країни в якості ідеальний місць для іноземних інвестицій. Також у Вишеградській групі існує низка програм підтримки та стимулів для інвестицій. Але все це було підкріплено також вступом країн до Європейського Союзу. Слід також відзначити сектор сільського господарства. Існуючий рівень розвитку сільського господарства в Україні недостатній, через що також постає питання щодо залучення ПІІ в Україну як досвід країн V4. Україні необхідні активізація ринку землі, а також консолідація сільського

господарства, зміцнення ринку виробничих ресурсів, прискорення техніко-технологічного розвитку, створення нових норм і стандартів. Одним із найважливіших значень має посилення ролі приватного сектора в бізнес-середовищі аграрного бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Janno Reiljan, Maria Hinrikus, Anneli Ivanov. Key Issues in Defining and Analysing the Competitiveness of a Country [Electronic resource]. // University of Tartu Economics and Business Administration Working Paper. – 2009. – 59 p. – Available from: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=418540>.
2. Edmund R. Thompson. National Competitiveness: A Question of Cost Conditions or Institutional Circumstances? [Electronic resource]. // British Journal of Management. – September, 2004. – T. 15, № 3. – p. 197-218 – Available from: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/j.1467-8551.2004.00415.x>>.
3. Sushmit Nath, Tarun Sharma. Competition Policy and its Impact on Innovation and Competitiveness [Electronic resource]. // Indira Gandhi Institute of Development Research. – February, 2005. – 15 p. – Available from: <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=938090>.
4. Aiginger, K. Revisiting an evasive concept: introduction to the special issue on competitiveness // Journal of Industry. Competition and Trade. – 2006. – № 6. – p. 63-66.
5. Kao, C et al: Measuring the national competitiveness of Southeast Asian countries // European Journal of Operational Research. – 2008. – № 187. – p. 613-628.
6. Onsel, S et al: A new perspective on the competitiveness of nations // Socio-Economic Planning Sciences. – 2008. – № 42. – p. 221-246.
7. Methodology and Computation of the Global Competitiveness Index 2017–2018 // The Global Competitiveness Report. . –2017-2018. – p. 317-324.
8. How to Calculate a Global Competitiveness Index [Electronic resource]. – Available from: <<https://bizfluent.com/how-8369247-calculate-global-competitiveness-index.html>>.
9. S. Fabrizio, Deniz Igan, Ashoka Mody. The Dynamics of Product Quality and International Competitiveness [Electronic resource]. // IMF Working Paper. –

April, 2007. – № 07/97. – 35 p. – Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=938090.

10. Céline Allard. Competitiveness in Central-Europe: What Has Happened Since EU Accession? [Electronic resource]. // IMF Working Paper. – June, 2009. – № 09/121. – 23 p. – Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1415178.

11. Beata K. Bierut, Kamila Kuziemska. Competitiveness and Export Performance of CEE Countries [Electronic resource]. // NBP Working Paper. – September, 2016. – № 248. – 53 p. – Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2845772.

12. Romana Korez-Vide, Polona Tominc. Competitiveness, Entrepreneurship and Economic Growth [Electronic resource]. // Competitiveness of CEE Economies and Businesses. – July, 2016. – p. 25-44. – Available from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-39654-5_2.

13. Piotr Wiśniewski. The Competitiveness of Central and Eastern European (CEE) Financial Markets [Electronic resource]. // The Competitiveness of Central and Eastern European (CEE) Financial Markets. – February 2017. – 28 p. – Available from: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2920897.

14. International Monetary Fund / International financial statistics [Electronic resources]. – Available from: <http://www.imf.org>.

15. Poland: Annual Report 2014 // NBP Annual Report. . – 2015. – 243 p.

16. Ministry of Enterprise and Technology of Poland [Electronic resource]. – Available from: <http://www.mpit.gov.pl>.

17. Габарта А.А., Захаров О.М. Зовнішньоекономічні зв'язки Польщі на сучасному етапі. // Світова економіка, журнал «Російський зовнішньоекономічний вісник». – 2017. – № 6. – с. 15-24.

18. Narodowy Bank Polski / Poland's balance of payments in August 2018 [Electronic resource]. – Available from: <https://www.nbp.pl/homen.aspx?f=en/aktualnosci/2018/bop-08-18.html>.

19. Miroslav Krč, Vendula Hynková. The Development and Brief Analysis of Foreign Trade in the Czech Economy During 2013-2015 [Electronic resources]. – Available from: https://www.unob.cz/eam/Documents/Archiv/EaM_2_2016/Krc_Hynkova.pdf.
20. Czech Republic: Trade Statistics [Electronic resources]. – Available from: <https://globaledge.msu.edu/countries/czech-republic/tradestats>.
21. Hungary: Hungary 2014 Summary // Hungarian Central Statistical Office. – 2015. – 15 p.
22. Hungary [Electronic resource]. – Available from: <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/hun/>.
23. Hungary's foreign trade grew dynamically in 2017 [Electronic resource]. // Ministry for National Economy. – Available from: https://www.kormany.hu/download/9/0b/41000/Hungarian%20Outlook_Hungary%E2%80%99s%20foreign%20trade%20grew%20dynamically%20in%202017.pdf.
24. Business and Investment Development Agency [Electronic resource]. – Available from: <https://www.czechinvest.org/en>.
25. Slovak Republic: Annual Report 2017 // Národná banka Slovenska. – 2018. – 105 p.
26. Hungary: IMF Country Report // IMF. – August, 2018. – № 18/252. – 15 p.
27. The Global Competitiveness Report 2017–2018 [Electronic resource]. // World Economic Forum. – 393 p. – Available from: <http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
28. Dušan Litva. Doing Business in Czech Republic after Accession to the EU // Trends Economics and Management. – 2017. – № 29 (2). – p. 35-40.
29. Global Competitiveness Report 2017-18 [Electronic resource]. // Narodowy Bank Polski. – September, 2017. – 35 p. – Available from: https://www.nbp.pl/aktualnosci/wiadomosci_2017/GCR2017-18-EN.pdf.

30. Slovakia's competitiveness has improved [Electronic resource]. – Available from: <<https://spectator.sme.sk/c/20659084/slovakias-competitiveness-has-improved.html>>.

31. Швець Ю. А., Бурдило А. В. Оцінка інвестиційного клімату в Україні: стан, проблеми та шляхи їх поліпшення. // Науковий журнал Ужгородського національного університету. – 2017. – № 12. –р. 165-168.

32. Міжнародна конкурентоспроможність країн Центральної та Східної Європи в умовах євроінтеграції / В.О. Деренько // Добробут націй в умовах глобальної нестабільності: матер. наук- прак. конф. – Одеський національний університет імені І. І. Мечикова. – Одеса, 2019. – 66-67 с.

33. Особливості платіжних балансів країн Центральної та Східної Європи в умовах євроінтеграції. / В.О. Деренько // Соціально- політичні студії. Науковий альманах No 3. Праці С691 молодих науковців. – 2019. – с. 108-109.

34. Competitiveness of Central and Eastern European countries, in particular Visegrad Group. / V. Derenko // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». Випуск 40. – 2019. – с. 11-17.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рейтинг Глобальної Конкурентоспроможності країн у 2017-2018 роках

Table 1: Global Competitiveness Index 2017-2018 rankings and 2016-2017 comparisons

Economy	GCI 2017-2018		GCI 2016-2017	
	Rank (out of 137)	Score (1-7)	Rank (out of 138)	Score (1-7)
Switzerland	1	5.86	1	5.81
United States	2	5.85	3	5.70
Singapore	3	5.71	2	5.72
Netherlands	4	5.66	4	5.57
Germany	5	5.65	5	5.57
Hong Kong SAR	6	5.53	9	5.48
Sweden	7	5.52	6	5.53
United Kingdom	8	5.51	7	5.49
Japan	9	5.49	8	5.48
Finland	10	5.49	10	5.44
Norway	11	5.40	11	5.44
Denmark	12	5.39	12	5.35
New Zealand	13	5.37	13	5.31
Canada	14	5.35	15	5.27
Taiwan, China	15	5.33	14	5.28
Israel	16	5.31	24	5.18
United Arab Emirates	17	5.30	16	5.26
Austria	18	5.25	19	5.22
Luxembourg	19	5.23	20	5.20
Belgium	20	5.23	17	5.25
Australia	21	5.19	22	5.19
France	22	5.18	21	5.20
Malaysia	23	5.17	25	5.16
Ireland	24	5.16	23	5.18
Qatar	25	5.11	18	5.23
Korea, Rep.	26	5.07	26	5.03
China	27	5.00	28	4.95
Iceland	28	4.99	27	4.96
Estonia	29	4.85	30	4.78
Saudi Arabia	30	4.83	29	4.84
Czech Republic	31	4.77	31	4.72
Thailand	32	4.72	34	4.64
Chile	33	4.71	33	4.64
Spain	34	4.70	32	4.68
Azerbaijan	35	4.69	37	4.55
Indonesia	36	4.68	41	4.52
Malta	37	4.65	40	4.52

Economy	GCI 2017-2018		GCI 2016-2017	
	Rank (out of 137)	Score (1-7)	Rank (out of 138)	Score (1-7)
Jamaica	70	4.25	75	4.13
Morocco	71	4.24	70	4.20
Peru	72	4.22	67	4.23
Armenia	73	4.19	79	4.07
Croatia	74	4.19	74	4.15
Albania	75	4.18	80	4.06
Uruguay	76	4.15	73	4.17
Montenegro	77	4.15	82	4.05
Serbia	78	4.14	90	3.97
Tajikistan	79	4.14	77	4.12
Brazil	80	4.14	81	4.06
Ukraine	81	4.11	85	4.00
Bhutan	82	4.10	97	3.87
Trinidad and Tobago	83	4.09	94	3.93
Guatemala	84	4.08	78	4.08
Sri Lanka	85	4.08	71	4.19
Algeria	86	4.07	87	3.98
Greece	87	4.02	86	4.00
Nepal	88	4.02	98	3.87
Moldova	89	3.99	100	3.86
Namibia	90	3.99	84	4.02
Kenya	91	3.98	96	3.90
Argentina	92	3.95	104	3.81
Nicaragua	93	3.95	103	3.81
Cambodia	94	3.93	89	3.98
Tunisia	95	3.93	95	3.92
Honduras	96	3.92	88	3.98
Ecuador	97	3.91	91	3.96
Lao PDR	98	3.91	93	3.93
Bangladesh	99	3.91	106	3.80
Egypt	100	3.90	115	3.67
Mongolia	101	3.90	102	3.84
Kyrgyz Republic	102	3.90	111	3.75
Bosnia and Herzegovina	103	3.87	107	3.80
Dominican Republic	104	3.87	92	3.94
Lebanon	105	3.84	101	3.84
Senegal	106	3.81	112	3.74

Russian Federation	38	4.64	43	4.51
Poland	39	4.59	36	4.56
India	40	4.59	39	4.52
Lithuania	41	4.58	35	4.60
Portugal	42	4.57	46	4.48
Italy	43	4.54	44	4.50
Bahrain	44	4.54	48	4.47
Mauritius	45	4.52	45	4.49
Brunei Darussalam	46	4.52	58	4.35
Costa Rica	47	4.50	54	4.41
Slovenia	48	4.48	56	4.39
Bulgaria	49	4.46	50	4.44
Panama	50	4.44	42	4.51
Mexico	51	4.44	51	4.41
Kuwait	52	4.43	38	4.53
Turkey	53	4.42	55	4.39
Latvia	54	4.40	49	4.45
Viet Nam	55	4.36	60	4.31
Philippines	56	4.35	57	4.36
Kazakhstan	57	4.35	53	4.41
Rwanda	58	4.35	52	4.41
Slovak Republic	59	4.33	65	4.28
Hungary	60	4.33	69	4.20
South Africa	61	4.32	47	4.47
Oman	62	4.31	66	4.28
Botswana	63	4.30	64	4.29
Cyprus	64	4.30	83	4.04
Jordan	65	4.30	63	4.29
Colombia	66	4.29	61	4.30
Georgia	67	4.28	59	4.32
Romania	68	4.28	62	4.30
Iran, Islamic Rep.	69	4.27	76	4.12

Seychelles	107	3.80	n/a	n/a
Ethiopia	108	3.78	109	3.77
El Salvador	109	3.77	105	3.81
Cape Verde	110	3.76	110	3.76
Ghana	111	3.72	114	3.68
Paraguay	112	3.71	117	3.65
Tanzania	113	3.71	116	3.67
Uganda	114	3.70	113	3.69
Pakistan	115	3.67	122	3.49
Cameroon	116	3.65	119	3.58
Gambia, The	117	3.61	123	3.47
Zambia	118	3.52	118	3.60
Guinea	119	3.47	n/a	n/a
Benin	120	3.47	124	3.47
Madagascar	121	3.40	128	3.33
Swaziland	122	3.35	n/a	n/a
Mali	123	3.33	125	3.46
Zimbabwe	124	3.32	126	3.41
Nigeria	125	3.30	127	3.39
Congo, Democratic Rep.	126	3.27	129	3.29
Venezuela	127	3.23	130	3.27
Haiti	128	3.22	n/a	n/a
Burundi	129	3.21	135	3.06
Sierra Leone	130	3.20	132	3.16
Lesotho	131	3.20	120	3.57
Malawi	132	3.11	134	3.08
Mauritania	133	3.09	137	2.94
Liberia	134	3.08	131	3.21
Chad	135	2.99	136	2.95
Mozambique	136	2.89	133	3.13
Yemen	137	2.87	138	2.74

Рис. А.1 Рейтинг Глобальної Конкуентоспроможності країн у 2017-2018 роках [32].

Додаток Б

Регресійна модель Угорщини

Таблиця Б.1

Регресійна модель Угорщини

Коефіцієнти ^а						
Модель		Нестандартизованні коефіцієнти		Стандартизованні коефіцієнти	t	Значимість
		B	Стандартна помилка	Бета		
1	(Константа)	-40248,906	10332,532		-3,895	,001
	ExR	54,202	23,722	,059	2,285	,037
	Im	-1,023	,060	-,939	-16,998	,000
	Gov	1,647	,478	,205	3,443	,004
	Int	836,147	275,076	,143	3,040	,008
а. Залежна змінна: Exp						

Джерело: складено автором.

Додаток В
Регресійна модель Польщі

Таблиця В.1

Регресійна модель Польщі

Коефіцієнти ^а						
Модель		Нестандартизованые коэффициенты		Стандартизован ные коэффициенты	t	Знч.
		В	Стд. Ошибка	Бета		
1	(Константа)	-30484,047	5125,724		-5,947	,000
	Imp	-,673	,068	-,673	-9,833	,000
	Gov	121,178	24,886	,333	4,869	,000
а. Зависимая переменная: Export						

Джерело: складено автором.

Додаток Г
Регресійна модель Словачької Республіки

Таблиця Г.1

Регресійна модель Словачької Республіки

Коефіцієнти^а						
Модель		Нестандартизованые коэффициенты		Стандартизован ные коэффициенты	t	Знч.
		B	Стд. Ошибка	Бета		
1	(Константа)	-4259,335	809,702		-5,260	,000
	FDI	-,772	,138	-,050	-5,589	,000
	Imp	-1,046	,014	-,987	-73,313	,000
	Gov	143,453	47,305	,038	3,033	,008
а. Зависимая переменная: Export						

Джерело: складено автором.

Додаток Д

Регресійна модель Чеської Республіки

Таблиця Д.1

Регресійна модель Чеської Республіки

Коефіцієнти ^а						
Модель		Нестандартизованые коэффициенты		Стандартизован ные коэффициенты	t	Знч.
		В	Стд. Ошибка	Бета		
1	(Константа)	-15130,171	3132,300		-4,830	,000
	Imp	-1,032	,039	-,924	-26,686	,000
	Gov	10,114	4,488	,078	2,253	,037
а. Зависимая переменная: Export						

Джерело: складено автором.

АНОТАЦІЯ

Метою роботи є вивчення та дослідження факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності країн ЦСЄ, зокрема країн Вишеградської групи, а також шляхи поліпшення рівня конкурентоспроможності в Україні на прикладі країн Вишеградської групи. Відповідно до визначеної мети в роботі поставлені і вирішені наступні завдання: розглянуто роль конкурентоспроможності в соціально-економічному розвитку країни, проаналізовано показник конкурентоспроможності та торговий баланс. Також були змодельовані фактори розвитку припливу ПІІ в країнах, шляхи використання в Україні досвіду країн Вишеградської групи та зовнішньоекономічна діяльність між ними.

Об'єктом дослідження є сучасні тенденції конкурентоспроможності та торгівлі Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. Предметом дослідження є соціально-економічні показники, що впливають на рівень конкурентоспроможності Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини в умовах євроінтеграції.

У роботі застосовано широкий інструментарій загальних методів наукового дослідження, а саме, методи порівняння, аналіз синтезу, статистичний і регресійний аналіз. В дослідженні проаналізовано тенденцію основного показника конкурентоспроможності, а саме Індекс Глобальної Конкурентоспроможності, країн Вишеградської групи та регіону Центральної та Східної Європи протягом останніх років. Досліджується постійне підвищення обмінних курсів, а також швидкий притік прямих іноземних інвестицій (ПІІ), які, ймовірно, вплинули на конкурентоспроможність цих країн.

Також в дослідженні аналізуються тенденції експорту та імпорту товарів в кожній країні Вишеградської групи протягом 2013-18 років з метою оцінки розвитку конкурентоспроможності. Для вивчення впливу факторів, що впливають на міжнародну торгівлю товарами даних країн, були побудовані

регресійні моделі. Моделі досліджують вплив різних незалежних змінних, а саме імпорту товарів, прямих інвестицій до країни, обмінного курсу, інфляції та процентних ставок на експорт товарів. Тільки імпорт товарів та державні витрати мали вплив на експорт Польщі, Чехії, Угорщини та Словаччини. Для Угорщини також значущими факторами є процентні ставки та обмінний курс, а для Словаччини – прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Моделі були розроблені на основі щорічних статистичних даних за період з 1999 по 2018 роки. На підставі вивчених даних надано рекомендації щодо поліпшення рівня конкурентоспроможності в Україні.

Ключові слова: країни, експорт, конкурентоспроможність, інвестиції, ПІІ, рахунок, сальдо, ЦСЄ, Вишеградська група, товари, розвиток, господарство.